

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Милена Борисова Попова

на дисертационния труд на Николина Николаева Нечаева на тема:

„Деминутивите в съвременната руска реч (функционално-прагматичен аспект)”, представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор”, професионално направление 2.1 Филология „Славянски езици“
(Съвременен руски език – прагматика)

Темата на дисертационния труд на Николина Нечаева е изключително актуална с оглед на еволюцията на съвременната прагматична теория и смяната на научната парадигма в края на ХХ и началото на ХХІ век. Преориентацията на изследователския интерес от номинация към комуникация, от статика към динамика, от компетенция към употреба, от парадигматика към синтагматика, от строго лингвистичен към многоаспектен интегрален подход води до преосмисляне на отношението между традиционната лингвистика и прагматиката. В съвременната прагматична теория последните се разграничават не по области на изследване, а по начина на предаване и обработка на информацията, съответно конвенционален и инференциален. Първият е свързан с кодирането и декодирането на конвенционалните значения, докато вторият оперира с имплицитни значения, които се извеждат с помощта на инференциални механизми в конкретния комуникативен контекст. Подобно разграничение стимулира изучаването на прагматичните аспекти на традиционните езикови категории и предполага осмислянето на основните закономерности на динамичното взаимодействие на тези аспекти с контекста в условията на реално функциониране. Именно към това са ориентирани целите и задачите на

настоящото изследване, чийто предмет на анализ са функционално-прагматичните характеристики на деминутивите в руската разговорна реч.

Представеният за обсъждане дисертационен труд е с обем 246 страници и се състои от увод, три глави, заключение и библиография. В увода се обосновава актуалността на избраната тема, уточняват се методите на изследване и критериите за подбора на емпиричния материал. Пояснява се, че примерите в езиковия корпус (201 единици) са подбрани основно от диалогичния дискурс, тъй като в него се откроява най-добре прагматичният потенциал на деминутивите. Комуникативният подход към избраната тема обуславя използването на контекстуално-ситуативния анализ, допълван от елементи на компонентен анализ и семантично тълкуване.

В първа глава се осмислят идейното ядро и концептуалната рамка на изследването. Тук е мястото да отбележим широката библиографска осведоменост на Николина Нечаева (в библиографския списък фигурират 158 източника). Авторката е добре запозната както с традиционните, така и с модерните концепции в избраната от нея област. Въз основа на подробен и задълбочен анализ на релевантните за дисертационния труд теоретични разработки изследователката изгражда солидна теоретична база за изучаване на емпиричния материал и дефинира понятийния апарат. В полето на теоретичен анализ се включват семантични и прагматични категории, свързани с функционирането на деминутивите, а също така някои социопрагматични и социокултурни параметри на изказа. Избраният от дисертантката гъвкав и холистичен епистемологичен подход максимално се приближава към онтологията на обекта на анализ. В синтагматичен план формалните, семантичните и прагматичните аспекти на деминутивите взаимно се обуславят и допълват.

Намираме за особено удачен избора на речевите актове за организационно ядро на работата, защото те вместиат непротиворечиво

приноси моменти от други прагматични разработки (импликатурите на Х. П. Грайс, максимите на Дж. Лийч и стратегиите на вежливостта на П. Браун и С. Левинсън), като същевременно структурират изложението и допринасят за кохерентността на текста на дисертацията. Концепцията на Дж. Сърл е подходяща концептуална рамка на труда и с оглед на избрания предмет на анализ, тъй като извежда на преден план илокутивните и перлокутивните аспекти на изказа, като на тази основа откроява връзката между експлицитната част и пресупозитивната му основа, връзката между деминутивните единици и релевантните параметри на диалогичния контекст.

Особено внимание заслужава включването в полето на изследване на идеята на Ч. Филмор за връзката между фреймовете и езиковите единици, вследствие на което авторката откроява клишираната употреба на деминутивите в някои стереотипни ситуации на общуване като например лекар и пациент, родители и деца, и др. Подобен избор фокусира вниманието върху общите фонове знания на комуникантите, върху когнитивните репрезентации на общовалидни твърдения и аргументативни скали, върху структурирани по определен начин семантични рамки и сценарии (frames and scripts). Трябва да отбележим, че когнитивните репрезентации се оказват удобен общ знаменател, под който се подвеждат разнородните елементи на комуникативната ситуация и се проследява взаимодействието им в процеса на обработката на информация. Дисертантката включва в анализа също така джендърните и социалните характеристики на участниците в общуването, като обвързва социално-ролевата структура на контекста с възможността „да бъде прогнозирана или наблюдавана контекстно обусловената реинтерпретация (инференция)“ (стр. 61). Подобно тълкуване на инференцията е уместно, но бихме препоръчали тук да се спомене и класическата дефиниция на

това понятие в Теорията за релевантността на Д. Спърбър и Д. Уилсън, която го представя в един по-широк семиотичен контекст.

Във втора глава Николина Нечаева изучава функционирането на деминутивите в различните типове речеви актове, като организира текста на базата на класификация, която е производна от таксономииите на Дж. Сърл, Дж. Лийч и Н. Формановска и е подредена според честотата на употреба на деминутивите. Именно в тази част са същинските приноси моменти на дисертацията. В процеса на емпиричен анализ авторката демонстрира тънък изследователски усет и разгръща аналитичния си потенциал, като моделира сложното взаимодействие между деминутивната единица, речеви акт и условията за успешното му реализиране, обуславящи избора на комуникативните стратегии и тактики, а също така отношенията на власт и солидарност, социалната дистанция и др. Бихме искали да открием няколко основни момента в логиката на изложение.

На първо място, заслужава специално внимание интегралният и многоаспектен подход към поставените проблеми, който откроява наличието на семантични и прагматични процеси при извеждането на функционалната семантика на деминутива. В първия случай е налице конвенционална употреба на деминутива, във втория той функционира като инференциален стимул, като маркер, който отключва сложни механизми на дедукция и препраща към комуникативната интенция на говорещия. Налице е индексална употреба на езиковия знак.

На второ място, изследователката откроява системното взаимодействие на потенциала на деминутивните единици с типа речев акт. Така например в представената класификация директивите заемат първо място. Те са насочени от изказването към действителността, като в тях говорещият използва езика, за да накара слушащия да извърши или да не извърши определено действие. Осъществяването на действието е

свързано с определени усилия от страна на адресата и в редица случаи с облагодетелстване за говорещия. Именно в този вид речеви актове, за да се осигури успешната реализация на речевия акт, са задължителни стратегиите на вежливостта, а деминутивите могат да се разглеждат като едно от формалните средства за реализация на последните. Включването на ситуационните променливи в полето на лингвистичен анализ откроява редица комплементарни прагматични функции на деминутивните единици като например митигативна, емфатична и др.

Специфичната семантика на деминутивите обуславя честата им употреба и в експресивите, които отразяват емоционалните и психическите състояния на говорещия. От друга страна, именно емоционално-оценъчният характер на деминутивите прави невъзможна употребата им в декларативите, които се срещат главно в официално-деловата сфера на общуване. Съвпадението на слово и действие в указаните речеви актове обуславя статусната им функция, благодарение на която се изгражда нормативната база на обществения живот.

На трето място, представляват интерес разсъжденията на изследователката, илюстриращи влиянието на социокултурните параметри при избора на адекватна комуникативна стратегия. Така например в руската културна традиция за разлика от английската преобладават стратегиите с положителна вежливост при изразяването на молба, което предполага по-директен стил на общуване и употребата на императивни конструкции. В стратегиите, използвани от английски комуниканти, преобладава негативната вежливост, която е ориентирана към минимизирането на риска от вмешателство в личното пространство на събеседниците и най-често се експлицира с индиректни молби. В този контекст заслужават внимание наблюденията на Николина Нечаева, че молбите са „типът речеви актове, в които деминутивите се появяват най-често“ и малко по-нататък „деминутивите взаимодействат с илокутивната

сила на речевия акт *молба*, като модифицират „отвътре“ нейната интензивност“ (стр. 123). Тук ни се струва уместно да предположим, че честата употреба на умалителните суфикси като вътрешен модификатор в руската разговорна реч е симптоматична и би могла да се обвърже със синтетичния строй на езика и да се изведе на типологично равнище, като се изследват формалните експоненти на комуникативните стратегии в синтетичните и аналитичните езици.

На четвърто място, бихме искали да отбележим сполучливото включване от изследователката в анализа на емпиричния материал на т.нар. *странични актове* като подвид на индиректните речеви актове. Последните предполагат наличието на един говорещ и двама адресати: пряк и косвен (страничен). Експлицитната част на илокутивния акт е ориентирана към първия, а имплицитното значение всъщност представлява намек, ориентиран към втория адресат. Предполагаемото или реално присъствие на трето лице в комуникативната ситуация и влиянието му върху прагматичния избор на говорещия представлява перспективна насока за изследване на функционирането на езиковия код в нестандартни комуникативни ситуации. В този смисъл интерес представляват и примерите на игра с езика, илюстриращи поетичната функция на езика на Р. Якобсон, а също така възможността за изразяване на ирония и сарказъм благодарение на амбивалентната същност на умалителните суфикси.

В трета глава Николина Нечаева изследва прагматичния потенциал на деминутивните вокативи. Руският език се отличава с високочестотна употреба и огромно разнообразие на умалителни обръщения. Тази глава е интересна с това, че моделира конкретната реализация и дистрибуцията на експресивните обръщения в зависимост от комуникативния контекст. В центъра на внимание се оказват не само антропонимичните вокативи: личноименните и национално-специфичните лично-патронимни форми,

но и културно-специфичните зооморфни гальовни обръщения. Авторката осмисля функционирането им преди всичко в зависимост от илокутивната сила на речевите актове, в които най-често се срещат: директиви, експресиви и др. Интересни са наблюденията относно дистрибуцията и прагматичния избор на определени умалителни суфикси в зависимост от някои релеватни семи, а също така натрупването на деминутиви в рамките на изказа или на умалителни суфикси в рамките на самия вокатив за усилване на въздействието върху адресата. Изследователката стига до заключението, че в разговорната реч деминутивните вокативи изпълняват присъщите им фатична и апелативна функции, но едновременно с това могат да модифицират и/или регулират илокутивната сила на речевия акт, в който функционират, а също така се явяват маркер на междуличностните отношения и емоционалните нагласи на комуникантите.

В заключението дисертантката представя основните положения, изведени в резултат на анализа на теоретичните постановки и емпиричния материал. Като цяло текстът на дисертацията е отлично структуриран, логичен и кохерентен, стилът на изложение е ясен и последователен. Примерите за анализ са подбрани удачно, теоретичните концепции са анализирани системно и задълбочено, теорията е обвързана с практическия анализ, резултатите от изследването надграждат първоначалната теоретична база и още веднъж доказват изследователските умения и научния талант на авторката.

Николина Нечаева убедително потвърждава хипотезата, че големият съдържателен потенциал на руските умалителни думи може да се разкрие пълно и изчерпателно само в условията на реално функциониране на езика въз основа на холистичен и многоаспектен изследователски подход. В рамките на този подход авторката изучава и систематизира динамичното взаимодействие на функционалната семантика на деминутива с типа речев акт и с релевантните социопрагматични, културни и когнитивни

параметри на комуникативния контекст. Подобно моделиране ни се струва много перспективно, тъй като на различни равнища на абстракция и обобщение в по-нататъшни изследвания могат да бъдат изведени основните закономерности на функциониране на езиковия знак на синтагматичното равнище на изказа. Насоките на анализ биха могли да се развият по линията на следните разграничения: конвенционална и инференциална употреба на езиковия знак, национално-специфични и универсални характеристики на езиковите единици, особености на функционирането им в информативни и интерактивни контексти, задължителен и оптитивен характер на стратегиите за вежливост в зависимост от типа речев акт, универсални и културно-специфични стратегии за вежливост, съотношение на експлицитната и имплицитната информация при изграждането на текста и др.

Важно е да се отбележи, че настоящата работа освен указаната теоретична значимост има и голямо практическо приложение. Тя може да бъде използвана в часовете по практически език, стилистика и прагматика за усъвършенстване на комуникативните умения на изучаващите руски език.

Като забележка бихме искали да препоръчаме две терминологични уточнения, които авторката е в правото си да приеме или отхвърли. В изразите „конверсационни“ имплицатури и „конверсационни“ принципи терминът „конверсационни“ би могъл да се замени с „комуникативни“. Желателно е да се редактира и названието „купувачески“ деминутиви. Посочените забележки са от терминологично естество и не намаляват достойнствата на дисертацията.

Като имам предвид приносните моменти на предложения за рецензиране научен труд, смятам, че той отговаря на всички изисквания, необходими за присъждане на докторска степен. Николина Николаева Нечаева е провела задълбочено и самостоятелно научно изследване със

солидна теоретична база и богат емпиричен материал, което създава перспективен модел за изследване на езиковите явления и разширява полето на прагматичен анализ. Въз основа на това с пълно убеждение предлагам на почитаемото жури да присъди на Николина Николаева Нечаева научната и образователна степен "доктор".

София, 08.05.2016 г.

Проф. д-р Милена Борисова Попова,
Катедра по испанистика и португалистика,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“